

Sztaba, Sławomir

Zróżnicowanie narodowe i etniczne sierot w domach dziecka w województwie podkarpackim

Prace Naukowe AJD. Pedagogika 16, 173-178

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sławomir SZTABA

Zróżnicowanie narodowe i etniczne sierot w domach dziecka w województwie podkarpackim

Celem artykułu jest przedstawienie zróżnicowania narodowego i etnicznego sierot w domach dziecka na terenie obecnego województwa podkarpackiego. Kwestię tę nie da się jednak czytelnie przedstawić bez ukazania genezy tego województwa oraz struktury narodowościowej jego mieszkańców, ze szczególnym uwzględnieniem grup mniejszości narodowych i etnicznych.

W granicach zbliżonych do obecnego województwa podkarpackiego istniało przez 30 lat po II wojnie światowej województwo rzeszowskie. Utworzone zostało na mocy dekretu z 7 lipca 1945 r.¹ Reforma administracyjna w 1975 r. wprowadziła dwustopniowy podział administracyjny w Polsce, likwidując powiaty i generując nowe województwa. Liczbę siedemnastu istniejących wówczas województw zwiększono do czterdziestu dziewięciu. W wyniku tej reformy wyłoniono z dotychczasowego województwa rzeszowskiego cztery nowe: krośnieńskie, przemyskie, rzeszowskie i tarnobrzesckie². Ten stan rzeczy istniał do 1998 r. Na mocy Ustawy z 24 lipca tego roku ponownie został wprowadzony trójstopniowy podział administracyjny kraju. Zgodnie z postanowieniami tej Ustawy utworzone zostało nowe województwo podkarpackie z połączenia następujących województw: krośnieńskiego, przemyskiego, rzeszowskiego oraz częściowo z tarnobrzesckiego i tarnowskiego³.

Po drugiej wojnie światowej Polska znalazła się w strefie wpływów Związku Radzieckiego i kwestie mniejszości narodowych musiała traktować zgodnie z narzuconymi jej internacjonalistycznymi zasadami, a to oznaczało budowanie jednolitego narodu socjalistycznego. Wobec mniejszości narodowych i etnicz-

¹ Dekret z dnia 7 lipca 1945 r. o utworzeniu województwa rzeszowskiego, DzU, 1945, nr 27, poz. 168.

² Ustawa z dnia 28 maja 1978 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych, DzU, 1975, nr 16, poz. 91.

³ Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, DzU, 1998, nr 96, poz. 603.

nych podejmowane były więc stosowne działania polityczne i administracyjne, aby osiągnąć założone cele unifikacyjne. Taką też politykę prowadziły władze komunistycznej Polski wobec kilku grup narodowościowych i etnicznych zamieszkujących wschodnie tereny ówczesnego województwa rzeszowskiego, a obecnie podkarpackiego⁴.

Zaraz po zakończeniu II wojny światowej województwo rzeszowskie stało się terenem walk z Ukraińską Armią Powstańczą (UPA). Terrorystyczne działania tej formacji naraziły na represje niemal całą społeczność ukraińską mieszkającą w południowo-wschodniej części województwa. W następstwie porozumienia z Socjalistyczną Republiką Ukrainy, będącą częścią Związku Radzieckiego i Akcji „Wisła”, wysiedlono za wschodnią granicę ponad 480 tysięcy osób pochodzenia ukraińskiego, a ponad 140 tysięcy przesiedlono na zachodnie i północne ziemie Rzeczypospolitej Polskiej (Polska Ludowa od 1952 r.)⁵. Najwięcej, bo ponad 350 tysięcy, osób wysiedlono i przesiedlono z województwa rzeszowskiego⁶. Ci, którzy uniknęli tego losu, a także ci, którzy powrócili po latach do swoich siedzib, zamieszkują obecnie na terenach ziemi krośnieńskiej i przemyskiej. Oprócz tego należy wspomnieć o Łemkach i Bojkach, których także nie ominęły represje, mimo iż generalnie nie popierali oni barbarzyńskich działań UPA. Z racji podobieństwa ich języka z ukraińskim uznano ich niesłusznie za współwinnych rzezi dokonywanych przez podziemie ukraińskie. W obecnym województwie podkarpackim skupiska Łemków znajdują się w okolicach Jasła, Krosna i Komańczy. Zamieszkujący zaś górne dorzecze Sanu Bojkowie utracili w wyniku przymusowej migracji niemal całkowicie swoją odrębność etniczną, identyfikację z własną kulturą i tożsamością regionalną. Pozostałe po nich dziedzictwo kulturowe ma obecnie już wartość tylko historyczną⁷.

Z krajobrazu narodowościowego i kulturowego województwa podkarpackiego znikli także niemal całkowicie Żydzi. Liczni na tym obszarze przed II wojną światową, zostali bestialsko wymordowani przez Niemców. Według Andrzeja Potockiego w czerwcu 1945 r. w województwie rzeszowskim mieszkało 1644 Żydów, a w styczniu roku następnego 700. Przyczyną zmniejszenia się liczby osób tej narodowości była zarówno migracja, jak i emigracja⁸. Nadmienimy, że w 1946 cała społeczność żydowska w Polsce liczyła prawie 245 tysięcy osób. Zwiększająca się w następnych latach emigracja do USA, krajów Europy Zachodniej i Izraela, zwłaszcza po 1968 r., spowodowała radykalny spadek liczby osób tej narodowości w Polsce. Do 1970 r. wyjechało z Polski około 275 tysięcy Żydów⁹.

⁴ *Akcja „Wisła”: dokumenty*, oprac. E. Misiło, Archiwum Ukraińskie, Warszawa 1993, s. 7–35.

⁵ H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Lublin 2000, s. 57.

⁶ *Akcja „Wisła”...*, s. 7–35.

⁷ H. Chałupczak, T. Browarek, dz. cyt., s. 57.

⁸ A. Potocki, *Żydzi w Podkarpackiem*, Rzeszów 2004, s. 20.

⁹ H. Chałupczak, T. Browarek, dz. cyt., s. 235.

Tereny województwa podkarpackiego zamieszkują także inne mniejszości, między innymi ludność romska i grecka. W czasie drugiej wojny światowej zginęła połowa populacji Romów. Po wojnie pozostało ich w Polsce około 15–20 tysięcy¹⁰. Z kolei Grecy napłynęli do Polski z powodu wojny domowej w swoim kraju pod koniec lat czterdziestych XX wieku. W 1955 r. społeczność grecka liczyła w Polsce ponad 15 tysięcy osób¹¹. W następnych latach wielu Greków powróciło do swojej ojczyzny, znaczna część jednak pozostała w naszym kraju.

Przeprowadzony w 2002 r. powszechny spis ludności przyniósł nowe dane na temat zróżnicowania narodowego i etnicznego osób mieszkających w Polsce. Wynika z niego, że w województwie podkarpackim największą grupą spośród mniejszości narodowych byli Ukraińcy. Przynależność do niej zadeklarowało 3271 osób. W następnej kolejności uplasowali się Romowie (717 osób) i Łemkowie (147 osób). Dla prawie 20 tys. osób nie ustalono identyfikacji narodowościowej¹². Dane te zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Mniejszości narodowe zamieszkujące województwo podkarpackie

Ludność	Województwo podkarpackie
Ukraińska	3271
Romska	717
Łemkowska	147

Źródło: Dane ze spisu ludności przeprowadzonego w 2002 r.

Zgodnie z Ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 6 stycznia 2005 r. kryterium rozróżnienia tych dwóch kategorii stanowi założenie, że mniejszość etniczna w porównaniu z narodową nie identyfikuje się z narodem zorganizowanym we własnym państwie¹³.

Podjęte w pierwszej połowie 2006 r. badania zmierzały do ustalenia stanu liczebnego sierot, ich pochodzenia narodowego lub etnicznego, czasu pobytu w danej placówce oraz miejsca, do którego trafiły one po jej opuszczeniu. Pod tym względem poddano analizie w sierpniu tego roku dokumentację wszystkich domów dziecka w województwie podkarpackim oraz przeprowadzono rozmowy z dyrektorami tych placówek. Na tej podstawie stwierdzono, że sieroty innych narodowości niż polska przebywały w dziewięciu spośród dwudziestu przebadanych placówek w tym województwie.

W strukturze narodowościowej wychowanków badanych domów dziecka udało się ustalić liczbę podopiecznych pochodzących z mniejszości ukraińskiej,

¹⁰ Tamże, s. 235.

¹¹ Tamże, s. 239–240.

¹² G. B a b i Ń s k i, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle spisu ludności z roku 2002*, „Studia Socjologiczne”, 2004, nr 1, s. 141.

¹³ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym, DzU, 2005, nr 17, poz. 141.

natomiast w strukturze etnicznej liczbę wychowanków należących do mniejszości romskiej. Oprócz tego w trakcie prowadzonych badań okazało się, że w domach dziecka przebywają także wychowankowie, których nie można zakwalifikować do mniejszości narodowych w myśl Ustawy z 6 stycznia 2005 r. Są to dzieci pochodzenia rumuńskiego, azerskiego, wietnamskiego, arabskiego i greckiego. Zgromadzone informacje uwzględniono w analizie porównawczej z uwagi na statystycznie istotną liczbę tych dzieci, a przede wszystkim na wartość poznawczą wyników przeprowadzonych badań. Szczegółowe dane zawiera tabela 2.

Tabela 2. Pochodzenie narodowościowo i etniczna sierot w domach dziecka w województwie podkarpackim

Pochodzenie	Liczba
Rumuńskie	20
Romskie	14
Ukraińskie	11
Azerskie	2
Wietnamskie	2
Arabskie	2
Greckie	1
Razem	52

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie spisów ewidencyjnych sierot przebywających w domach dziecka

Z zestawienia (tab. 2) ilustrującego strukturę narodowościową i etniczną sierot wynika, że w domach dziecka w województwie podkarpackim dominowali pod względem liczebnym wychowankowie pochodzenia rumuńskiego. Stanowili oni 38,5% ogólnej liczby podopiecznych rekrutujących się spośród mniejszości narodowych i etnicznych. Napływ ludności rumuńskiej do Polski, także do jej południowo-wschodniej części nasilił się po obaleniu reżimu Nicolae Ceaușescu. Pozostawione bez opieki dzieci tej narodowości były kierowane do podkarpackich domów dziecka od 1993 r.

Z analizy struktury narodowościowo-etnicznej sierot przebywających w domach dziecka w województwie podkarpackim wynika, że w następnej kolejności po dzieciach rumuńskich uplasowali się pod względem liczebności wychowankowie pochodzenia romskiego i ukraińskiego. Było ich odpowiednio 27% i 21,2% ogólnej liczby dzieci rekrutujących się z grup narodowościowych i etnicznych. Należy zauważyć, że dzieci pochodzenia rumuńskiego, romskiego i ukraińskiego stanowiły łącznie ponad 86% całej 52-osobowej grupy wychowanków. Podopieczni pochodzenia azerskiego, wietnamskiego, arabskiego i greckiego stanowili 13% całej populacji.

Czas pobytu dzieci w domach dziecka w województwie podkarpackim był różnicowany. Zagadnienie to ilustrują dane zamieszczone w tabeli 3.

Tabela 3. Okres przebywania sierot w domach dziecka

Okres pobytu w domu dziecka	Liczba sierot
Do roku	19
Od roku do 2 lat	9
Od 2 lat do 3 lat	9
Od 3 lat do 4 lat	2
Od 4 lat do 5 lat	1
Powyżej 5 lat	6
Razem	46

Uwaga: W tabeli nie uwzględniono z przyczyn formalno-prawnych 6 dzieci (zob. tabelę 2, gdzie podano 52 dzieci).

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie spisów ewidencyjnych sierot przebywających w domach dziecka

Z analizy danych zamieszczonych w tabeli 3 wynika, że w domach dziecka w województwie podkarpackim mieszkało do jednego roku czasu 41,3% dzieci, natomiast od roku do dwóch lat 19,6% i tyle samo od dwóch do trzech lat. Dzieci, które przebywały najkrócej w domach dziecka, były najczęściej przysposabiane lub umieszczane w rodzinach zastępczych. Z 19 wychowanków mieszkających w domach dziecka do jednego roku czasu aż 12 zostało adoptowanych lub trafiło do rodzin zastępczych. Należy zauważyć, że czas trzech lat pobytu dziecka sierociego w placówce był w przeważającej mierze tym okresem, który był potrzebny organom opiekuńczym do uregulowania sytuacji prawnej dziecka.

Ważnym zagadnieniem z punktu widzenia dalszego funkcjonowania wychowanka po opuszczeniu przez niego domu dziecka było miejsce, do którego on trafił. Zgromadzone w wyniku postępowania badawczego dane zawiera tabela 4.

Tabela 4. Miejsca, do których trafiali wychowankowie po opuszczeniu domów dziecka

Miejsca, do których kierowano wychowanków opuszczających dom dziecka	Liczba sierot
Rodzice biologiczni	14
Adopcja	10
Rodzina zastępcza	8
Rodzina zastępcza spokrewniona	4
Przeniesienie do innej placówki	5
Usamodzielnienie	3
Deportowanie	2
Przebywa nadal w domu dziecka	6
Razem	52

Źródło: Badania własne na podstawie spisów ewidencyjnych sierot przebywających w domach dziecka

Z analizy danych zawartych w tabeli 4 wynika, że 18 dzieci (35%) dzieci powróciło do rodziców biologicznych i spokrewnionych rodzin zastępczych. Ta-

ka sama liczba wychowanków została przysposobiona i umieszczona w rodzinach zastępczych. Pięcioro dzieci przeniesiono do innych placówek, mianowicie pogotowia opiekuńczego, młodzieżowego ośrodka wychowawczego i innych placówek typu socjalizacyjnego. Troje wychowanków usamodzielniono, dwoje zaś przeniesiono do ośrodka dla uchodźców, a następnie deportowano do Rumunii.

Na uwagę zasługuje fakt, że państwo polskie od lat 90. XX wieku uczyniło politykę prorodzinną jednym z głównych celów działalności domów dziecka. Położony został nacisk na pracę z rodziną wychowanka oraz wprowadzono standardy opieki i wychowania, co w rezultacie przyniosło wymierne korzyści w postaci powrotów dzieci do rodziców biologicznych lub do dalszej rodziny. Dowodem na to jest fakt, że większość z grupy osiemnaściorga dzieci (zob. tabela 4) powróciła w latach 90. i późniejszych do rodziców biologicznych i rodzin spokrewnionych.

Peryferyjne położenie województwa podkarpackiego nadało mu charakter pogranicza etniczno-narodowego. Rzadko zamieszkałe tereny bieszczadzkie, bliskość granicy i powojenna zmiana jej linii, ułatwiły w znacznym stopniu mniejszościom narodowym adaptację na tych ziemiach. Z kolei naturalne procesy asymilacyjne i świadome działania unifikacyjne władz komunistycznych sprawiły, że trudno jest dziś dokładnie określić stan liczebny poszczególnych grup narodowościowych i etnicznych. Dlatego też w domach dziecka w województwie podkarpackim obok sierot należących do danej mniejszości narodowej lub etnicznej znajdują się wychowankowie, których pochodzenie nie odpowiada w pełni kryteriom kwalifikującym ich do jednej z tych grup.